

Till
Nationell Biblioteksstrategi och
Kulturdepartementet

Stockholm 2018-02-26

Sveriges Författarförbunds synpunkter och resonemang vad avser Nationell Biblioteksstrategi och rapporten *Den femte statsmakten; Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*.

Hej!

Detta är en högst angelägen skrivelse till Kulturdepartementet och Nationell Biblioteksstrategi från Sveriges Författarförbund med dess Biblioteksråd.

En sammanfattning återfinns på sidorna 2 och 3. Den fullständiga skrivelsen följer på sidorna 4-14.

Vänliga hälsningar

Gunnar Ardelius
Ordförande Sveriges Författarförbund

Madeleine Hjort
Ordförande
Biblioteksrådet Sveriges
Författarförbund

Sammanfattning av Sveriges Författarförbunds synpunkter och resonemang vad avser Nationell Biblioteksstrategi och rapporten *Den femte statsmakten; Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*.

NBS har tagit fram *Den femte statsmakten* och benämner den en fördjupad omvärldsanalys. En omvärld som saknas är författarna, översättarna och dramatikererna. Resonemang som har bäring och tar utgångspunkt i de yrkeskategorier som levererar till biblioteken saknas i stort.

Frågan kan ställas: Hur kan nationell strategi och samverkan mellan biblioteken utvecklas och genomföras med kvalitet om de som levererar till biblioteken inte bjuds in att medverka?

- NBS talar om att biblioteken ska vara neutrala i sättet att rekommendera litteratur och läsning, främst för att undvika kränkningar, populism eller politisk extremism eller för den delen utsorteringar. **Frågan kan ställas:** Om hanteringen av den statligt stödda litteraturen, som inte nämns i rapporten och som varje år omfattar fler än 700 titlar och ca 38 miljoner kronor, inte är ett annat exempel på ett systematiskt fel eller brist på neutralitet där ny litteratur alltför ofta sorteras bort eller inte visas/registreras för besökarna och låntagarna? Att inskränka uppdraget innebär inte bara att man stryper mångfalden i det samtida samtalet utan också att man förvägrar det stora flertalet möjligheten till bildning och nya insikter.

- Bibliotekarier ska vara experter på litteratur och behöver få möjlighet att arbeta med det området också tillsammans med andra yrkeskategorier.

- Om arbetssätten för biblioteksverksamheterna kommer allt längre bort från bibliotekslagens ändamål försvåras uppdraget att verka för det demokratiska samhällets utveckling.

- Stödformerna för bibliotekens verksamhet behöver utvecklas och i vissa fall kopplas till särskilda behovsprövade insatser? Specialstudier behöver göras.

- Inget sägs om arbetsplatsbibliotek i rapporten och man undviker den klassfråga som det innebär att vara barn till icke läsande föräldrar. Vuxnas och barns läsande hänger ihop.

- Vad avser barn och unga ser SFF en risk med att bibliotekens uppdrag alltför mycket inriktas på funktionell läsning, med fokus på språkutveckling

och fostran. Vi framhåller litteraturens konstnärliga värde och möjligheten till upplevelse och inlevelse.

- Den ökande klyftan mellan de mer läsförmögna och de med läsmotstånd och lässvårigheter är en akut klassfråga. Här behövs läsecirklar, inspiration i form av författarbesök, litterära föredrag och tillgång till initierade bibliotekarier. Här krävs gemensamma krafttag mellan bibliotek, centrumbildningarna, författarförbundet och studieförbunden.

- Arbetsuppgifterna på biblioteken och tillgängliggörandet av litteraturen, förmågan att skapa nyfikenhet och läsintresse bland unga, deras föräldrar och andra vuxna, är ett arbete som ska stärka den enskilda individen och demokratiuppdraget och det behöver specialgranskas, ges tydliga uppdrag och tillföras ekonomiskt stöd.

- En övergripande kartläggning av hur läsare av minoritetsspråken och andra kulturspråk tillgodoses med litteratur och program i de svenska folkbiblioteken behöver göras och följas av åtgärder.

- Är det kvalitet att den ökade digitaliseringskulturen kan innebära problem för vissa forskningsområden där forskarna tvingas leta efter fysiska böcker inom landet och/eller söka sig utomlands för att skaffa egen litteratur på området?

- Utifrån de senaste forskningsresultaten behöver diskussionen om digitaliseringen nyanseras. En viktig uppgift är att visa på fördelarna med den tryckta texten.

- Om systemet med biblioteksansättning ska ändras behöver det göras med stor omsorg för olika författaresh och översättaresh villkor och i samarbete med författarna och översättarna.

- Ett demokratiskt öppet samhälle är beroende av att professionell litteratur skapas inom alla genrer och att litteraturen görs tillgänglig för alla oberoende av ålder. SFF anser att, vid sidan om biblioteksansättningen, ett utvecklingsbidrag till litterärt skapande behöver tillskapas både lokalt och nationellt för att stimulera författare, översättare och dramatiker att gemensamt och enskilt och från olika genrer samarbeta och skriva fram ny litteratur. Andra konstområden har redan dessa förutsättningar som en motor för att skapa utveckling.

**

Till
Nationell Biblioteksstrategi och
Kulturdepartementet

Stockholm 2018-02-26

Sveriges Författarförbunds synpunkter och resonemang vad avser Nationell Biblioteksstrategi och rapporten *Den femte statsmakten; Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*.

Kulturministern har tillsatt utredningen Nationell Biblioteksstrategi och Kungliga Biblioteket har uppdraget att ta fram en strategi som kommer att presenteras i mars 2019.

Den omfattande rapporten *Den femte statsmakten* kommer att utgöra underlag för den framtagna strategin som sägs ska omfatta ca 24 sidor. Ett utkast till nationell strategi planeras till våren 2018.

Sveriges Författarförbund vill med denna skrivelse gripa chansen att påverka arbetet och lämna över våra resonemang och perspektiv.

NBS har tagit fram *Den femte statsmakten* och benämner den en fördjupad omvärldsanalys. En omvärld som saknas är författarna, översättarna och dramatikererna. Resonemang som har bäring och tar utgångspunkt i de yrkeskategorier som levererar till biblioteken saknas i stort, även om upphovsfrågan kopplad till e-boken tas upp som en viktig fråga att lösa för att digitaliseringsprocessen ska främja samarbete och tillgänglighet.

Inget meddelas om hur och om ny litteratur når fram till alla i bibliotekens upptagnings-område, inget sägs om hur man ska uppgradera arbetsmetoderna för att nå ut till de ca 50% som inte lånar eller nyttjar folkbiblioteken.

Bra är att rapporten uppmärksammar dem som har läsproblematik och funktionshinder liksom framhäver betydelsen av bemannade, likvärdiga skolbibliotek och vikten av att få barn och unga att läsa. Övriga lämnas däremot i tystnad.

Författarförbundet, som organiserar både översättare och författare, har knackat på dörren till NBS och inbjudit oss själva att medverka i utredningsarbetet och vi har skrivit en s.k. depesch om hur vi ser på litteratur- och biblioteksfrågorna. Vi har pekat på behoven av att författarna och översättarna borde vara representerade i den stora referensgruppen för att där lämna synpunkter, delta i arbetet och bidra, men vi har inte fått något gensvar.

Frågan kan ställas: Hur kan nationell strategi och samverkan mellan biblioteken utvecklas och genomföras med kvalitet om de som levererar till biblioteken inte bjuds in att medverka?

Vi understryker att biblioteken har några helt centrala värden:

- biblioteken utgör litteraturens universum, det är där författarnas, översättarnas och även dramatikernas texter och böcker hamnar och görs tillgängliga för alla.
- bibliotekens arbete med litteratur och information - att göra den tillgänglig för alla - utgör ett viktigt demokratiskt uppdrag och utgör samtidigt det ekonomiska underlaget för den statliga biblioteksersättningen (folk- och skolbibliotek) som går till författarna och översättarna.

Den femte statsmakten rundar och rör ibland lätt vid dessa för demokratin och författarna, översättarna och dramatikerna helt centrala värden och förutsättningar. Den fysiska boken är överraskande frånvarande i NBS 472 sidor långa rapport.

NBS har tagit ett samlat grepp om e-boken och i den frågan har SFF sammanträffat med NBS och senare i skrift preciserat vår positiva syn på att digitalisera det svenska litterära kulturarvet: att skapa en svensk digital bokhylla med inspiration från Norge. Där har vi också argumenterat för att författare och översättare ska ersättas ekonomiskt i ett tydligt och stabilt system och att SFF fortsatt vill vara med i det arbetet.

Litteratur och läsning

NBS talar om att biblioteken ska vara neutrala i sättet att rekommendera litteratur och läsning, främst för att undvika kränkningar, populism eller politisk extremism eller för den delen utsorteringar. **Frågan kan ställas:** Om hanteringen av den statligt stödda litteraturen, som inte nämns i rapporten och som varje år omfattar fler än 700 titlar (barn- och ungdomslitteratur, sakprosa, skönlitteratur och bildverk) och ca 38

miljoner kronor, inte är ett annat exempel på ett systematiskt fel eller brist på neutralitet där ny litteratur alltför ofta sorteras bort eller inte visas/registreras för besökarna och låntagarna? Många bibliotek och bibliotekarier vittnar om att just dessa nya titlar anses "för svåra för våra låntagare", att "våra låntagare inte läser den sortens litteratur", att "ingen låntagare väljer att läsa den litteraturen", etc. Det finns naturligtvis bibliotek som finner glädje i att sätta upp de s.k. kulturrådsböckerna och gör bra program kring dessa. Men vi känner också till att bibliotek lottar ut böckerna, säljer dem eller helt enkelt låter litteraturen gå till förgängelsen.

Frågan kan ställas: Ny och nytgiven litteratur är en del av bibliotekens demokratiska uppdrag, att informera och berätta om vad samtidens röster och författare engagerar sig i och skriver om i poesi, sakprosa, faktaböcker, romaner, barn- och ungdomslitteratur och bildverk. Att inskränka detta uppdrag innebär inte bara att man stryper mångfalden i det samtida samtalet utan också att man förvägrar det stora flertalet möjligheten till bildning och nya insikter.

Bibliotekarier ska vara experter på litteratur och behöver få möjlighet att arbeta med det området också tillsammans med andra yrkeskategorier. Men bibliotekariernas profession ger intryck av att bli alltmer kringgärdad av ekonomiska åtstramningar och en inköbspolicy som allt oftare tar inspiration från bokhandelns utbud generellt. Ett kommersiellt perspektiv har trängt sig in i bibliotekens arbetsuppgifter, där dåliga siffror för utlån ska bättras på med mer kommersiellt gångbar litteratur och kortare utlåningsperioder. Det ger intryck av att biblioteken styrs av New Public Management (NPM). Litteratur som anses svårare att saluföra och presentera lämnas därhän och istället satsar biblioteken på författarkvällar med "mycket kända" författarnamn. Med kändisar kommer publiken av sig själv och biblioteken behöver inte anstränga sig för att locka publik. Allt detta är begripligt, men vi är inte övertygade om att det är rätt väg. **Frågan kan ställas:** Biblioteken ska vara en samlingspunkt med litteraturen i fokus, vilket understryker att om arbetssätten för biblioteksverksamheterna kommer allt längre bort från bibliotekslagens ändamål försvåras uppdraget att verka för det demokratiska samhällets utveckling.

Biblioteken är i stort sett den enda samhällsinstans som fortfarande är helt öppen och gratis. Att biblioteken fått denna status är en tillgång, men här måste nya arbetssätt, yrkeskategorier och medarbetare av olika slag finnas på biblioteken.

Författarbesök på bibliotek är ännu självklara, men det är viktigt att tänka över hur dessa besök ska gå till. Det ska inte vara fråga om marknadsföring i första hand utan innefatta allmänbildning, inspiration och fortbildning, inte bara för elever och lärare utan för alla. Det är viktigt att biblioteken har och vidareutvecklar lokal förankring i respektive upptagningsområden, att samtal, besök och litteratur utgår från både ett lokalt och ett globalt perspektiv. Det borde gå att tänka nytt och sätta samman inspirerande "paket", t.ex. tillsammans med Författarförbundet, centrumbildningarna och studieförbunden. **Frågan kan ställas:** Om inte samarbete och samverkan mellan bibliotekarier och författare, översättare och dramatiker och andra medarbetare kan vara avgörande för att utveckla nya och kvalitativa metoder och arbetssätt att på biblioteket informera om och samtala kring nyutgiven litteratur och vad den berättar om? En gemensam utbildning/fortbildning kan vara en viktig satsning. **Frågan kan ställas:** Om inte Regionbiblioteken kan ges tydligt ansvar att samordna och initiera kring bl.a. presentation av ny litteratur och då med beaktande av medverkan av intresserade författare, dramatiker, översättare och bibliotekarier liksom andra medarbetare som gått gemensam utbildning? **Frågan kan ställas:** Om fler yrkeskategorier involveras i folkbibliotekens arbete (vilket ju sker på en del högskolebibliotek) kan antalet besök på biblioteken öka, dialogen mellan låntagare och bibliotek stärkas liksom att läsningen i hela landet inom alla åldrar kan påverkas i positiv riktning. **Frågan kan ställas:** När det gäller författare som är inbjudna att tala om sin bok är det viktigt att biblioteken följer SFF:s rekommendationer för arvoden.

Bibliotekens organisering och läsfrämjande insatser

Vid läsningen av *Den femte statsmakten* blir det uppenbart att ett historiskt perspektiv på bibliotekens utveckling i Sverige saknas. Det humanistiska perspektivet hade kunnat bidra till ökad insikt och förståelse dels av den problematik utredningen konfronterar och dels bibliotekens roll för folkbildningen. Hur växte folkbiblioteken fram? Varför glider begreppet kommunbibliotek in alltmer i språkbruket och har det någon betydelse? Är det sant att avdelningar för spel för unga och företagshörnor på folkbiblioteken prioriteras framför uppsökande verksamhet och läsfrämjande insatser? Det saknas resonemang om folkbildningstanken som var och är bärande när det gäller folkbiblioteken. Den uppsökande verksamhet som bedrevs under 60- och 70-talen har praktiskt taget legat

nere fram till idag. Förutom att främja läsande var det ett viktigt demokratiarbete att flytta ut biblioteksverksamheten i samhället. De senaste åren har visat att många folkbibliotek inte bedriver läsfrämjande verksamhet utanför de egna lokalerna. Det innebär att man når en begränsad grupp, de som redan läser och har biblioteksvana. Detta gäller barn, ungdomar och vuxna.

För 20 år sen hade Sverige 400 fler bibliotek än de som landet kan uppvisa idag. Det är statistik från KB och finns inte med i rapporten, men omfattningen säger något om bildnings-uppdraget då, att läsa litteratur och andra media var ett viktigt uppdrag för biblioteken.

KB:s statistik visar att hälften av alla folkbibliotek har öppet högst 20 timmar varje vecka. Forskningen har visat att just öppettiderna är helt centrala för att människor ska gå till biblioteket. Har man öppet 4 timmar varje dag och då mellan 12-16 exempelvis är det många som möter ett stängt bibliotek. Även bemanningen är en knepig fråga för biblioteken för att det kostar och en alltför liten tjänst, d.v.s. för få timmar, ger inga sökande. Då har en del kommuner valt Meröppet som innebär ett obemannat bibliotek delvis eller till 100%, dit du kan gå med hjälp av en kod dygnet runt eller på de tider biblioteket bestämmer. KB:s statistik visar att lånen har gått ner med mer än 1 miljon på något år. Enbart hälften av alla låntagare lånar en bok per år. De aktiva låntagarna är ofta högutbildade kvinnor i städerna. Inget sägs heller om Arbetsplatsbiblioteken och det främjande arbete som pågår där.

Frågan kan ställas: Om inte stödformerna för bibliotekens verksamhet behöver utvecklas och i vissa fall kopplas till särskilda behovsprövade insatser? Specialstudier behöver göras. **Frågan kan ställas:** Om utbildningen av bibliotekarier svarar upp mot de direkta och indirekta arbetsuppgifter som framgår av bibliotekslagen? Svarar bibliotekarieutbildningen mot de brister som KB:s statistik pekar på, bland annat förmågan att möta alla i bibliotekets upptagningsområde och att presentera ny litteratur? Hur påverkas likvärdigheten av att folkbibliotek i fattiga kommuner och glesbygds- och avfolkningskommuner har svårt med professionell bemanning och öppettider? Glesbygds kommunerna bör ges särskilt stöd för att fungera som likvärdiga bibliotek. Den statligt stödda litteraturen, de dryga 700 titlarna som gratis levereras till varje folkbibliotek, tillkom för att just garantera alla folkbibliotek att tillhandahålla och tillgängliggöra ny litteratur.

Välutbildade bibliotekarier inom folk-och skolbibliotek utgör en garant för de tuffare krav som ställs på bibliotekariers kunskap om samhälle, demokrati, mångkultur och deras kunskap om allmänlitteraturen (alla genrer) och förmåga att tala inspirerande om litteratur och samhälle. Litteraturvetenskap bör ingå i bibliotekarieutbildningen.

Viktigt att NBS tänker över den ökande klyftan mellan de mer läsförmögna och de med läsmotstånd och lässvårigheter. Detta är en akut klassfråga. Här behövs läsecirklar, inspiration i form av författarbesök, litterära föredrag och tillgång till initierade bibliotekarier. Här krävs gemensamma krafttag mellan centrumbildningarna, författarförbundet och studieförbunden.

Fackföreningar inom LO bedriver sedan länge arbetsplatsbibliotek lokalt men behöver arbetsgivarens tillstånd och att arbetsgivaren är villig att betala en summa per år till folkbiblioteket för att få tillgång till biblioteksböcker. Erfarenheter från de fackföreningsdrivna arbetsplatsbiblioteken visar att samarbetet mellan dessa och folkbiblioteken är bristfälligt eller inte längre existerar. Biblioteken känner sällan till verksamheten med arbetsplatsbibliotek/väggkrogsbibliotek inom sitt område. **Frågan kan ställas:** Inget sägs om arbetsplatsbibliotek i rapporten och man undviker den klassfråga som det innebär att vara barn till icke läsande föräldrar. Vuxnas och barns läsande hänger ihop. Det är alltid viktigt för ett samhälle med nyfikna, intresserade läsande vuxna och att vi är medvetna om att läsande vuxna fungerar som förebilder för barn och det gäller alla sociala grupperingar i samhället. Det är därför högst angeläget att biblioteken åläggs samverka och samarbeta med fokus på att stötta läsande barn och föräldrar och att tillhandahålla bra och väl spridda arbetsplatsbibliotek.

Särskilt om barn och unga.

SFF ser en risk med att bibliotekens uppdrag alltför mycket inriktas på funktionell läsning, med fokus på språkutveckling och fostran. Vi vill framhålla litteraturens konstnärliga värde och möjligheten till upplevelse och inlevelse. Den estetiska läsningen och mötet mellan läsaren och litteraturen går inte nödvändigtvis att koppla till mätbara framsteg i läsarens kunskaps- eller språkutveckling, men är desto viktigare då den vidgar den mänskliga erfarenheten. Vi vill därför se ett större fokus på hur biblioteken kan främja mötet mellan läsare och litteratur.

SFF vill betona bibliotekens roll som litterärt kunnig mellanmänsklig förmedlare av litteratur och läsupplevelser, något som till skillnad från vad som skrivs i rapporten (kapitel 2) blir viktigare i och med digitaliseringen. Vi vänder oss mot att den traditionella sagotanten beskrivs som förlegad. En sådan syn bygger på en falsk motsättning mellan traditionell och digital läsning. Sagotanten behövs mer än någonsin och kan naturligtvis växla mellan analoga och digitala verktyg.

Frågan kan ställas: Arbetsuppgifterna på biblioteken och tillgängliggörandet av litteraturen, förmågan att skapa nyfikenhet och läsintresse bland unga, deras föräldrar och andra vuxna, är ett arbete som ska stärka den enskilda individen och demokratiuppdraget och det behöver specialgranskas, ges tydliga uppdrag och tillföras ekonomiskt stöd.

Skolbiblioteken och skolbibliotekarierna ska ges konkreta förutsättningar att erbjuda verksamhet som lever upp till skollagen och bibliotekslagen och en likvärdig skola. Där argumenterar NBS bra och tydligt.

Ta till vara erfarenheter från framgångsrika läsfrämjande verksamheter. Istället för projektbidrag bör resurser inriktas på långsiktigt ekonomiskt stöd till läsfrämjande insatser för barn, ungdomar och läsovana vuxna.

Minoriteter och andra språkområden

Även om de nationella minoriteterna nämns i rapporten (kap. 6 och framför allt kap. 14) finns det ingen ingående analys av bibliotekens arbete med och för dessa grupper. Såsom påpekas i kap. 14 är det svårt för alla folkbibliotek att tillhandahålla litteratur på dessa språk. Snarare är det de lokala behoven som ska vara vägledande. Folkbibliotekens insatser varierar avsevärt enligt den rapport som Sveriges Författarförbund gav ut 2016.¹ Det finns bibliotek som framgångsrikt arbetar med dessa grupper och inkluderar dem i planeringen av inköp och kulturell verksamhet. Det finns också tyvärr mindre lyhörda bibliotek som inte tar hänsyn till t.ex. de berörda gruppernas förslag på medieinköp. Detta trots att det kan handla om kommuner som är s.k. förvaltningsområden för ett minoritetsspråk. Det förekommer att finska klassiker gallras hårt med följd att dessa böcker blir omöjliga att få tag på. I andra fall kan det vara så att kulturverksamheten på ett minoritetsspråk helt villar på gruppernas egna organisationer och ekonomiska resurser även om biblioteket står för lokalerna. Ett svårt dilemma är att det inte alltid finns utgiven litteratur på de olika samiska och romanispråken. **Frågan kan ställas:** En övergripande kartläggning av hur

¹ *Tolv minoritetsröster om biblioteken (2016)*

läsare av minoritetsspråken tillgodoses med litteratur och program i de svenska folkbiblioteken, allt i enlighet med bibliotekslagen, behöver göras och följas av åtgärder. Biblioteken visar upp många brister vad avser att tillhandahålla litteratur på minoritetsspråken men också på andra språk som talas i Sverige. **Frågan kan ställas:** Om inte Regionbiblioteken kan ta ett övergripande ansvar för dessa frågor och uppdatera den egna regionen för ökad samverkan och samarbete?

Gallring och lånesystem

Det är inte ovanligt att litterära klassiker råkar ut för gallring, vår uppfattning är att det gäller generellt. Det kan vara allt från klassiker på finska, franska, svenska, tyska och engelska med flera språkområden som lyfts bort eller gallras. Bland andra har Göteborgs stadsbibliotek kritiserats för alltför omfattande och grov utsortering. Även aktuell litteratur tas bort utan förklaring, t.ex. fotoböcker i foliantformat som Malmö stadsbibliotek gallrade bort för något år sedan. Fotoböcker, som också kan vara svåra att finna i bokhandeln, lånas inte alltid hem, utan läses på plats. På samma sätt tar besökarna gärna en lyrikbok från hyllan och läser på plats. **Frågan kan ställas:** När böcker tas bort/gallras ut är det vanskligt att enbart gå efter lånestatistiken. Om biblioteken ska vara våra "vardagsrum" måste man också ha förståelse för den läsning som sker på plats utan hemlån.

Litteratur kan vara utgallrad eller vara borta därför att stadens bibliotek tillämpar det som kallas flytande bestånd. Det betyder att inköpen görs gemensamt, vilket innebär att en titel som enbart köps in i ett litet antal, främst kanske med tanke på låntagarnas läsintresse i ett stadsbibliotek, kan bli svårtillgänglig när den hamnar i ett ytterstadsområde. Då finns den inte längre på hyllan i Stadsbiblioteket utan måste beställas. Låntagaren måste känna till boken och vilja läsa just den. Eller precis tvärtom att titlarna i det aktuella ytterstadsområdet lånas ut till andra delar av staden och återvänder aldrig som en läsmöjlighet till förorten. **Frågan kan ställas:** Varje bibliotek bör kunna göra sina inköp och bestämma över sitt eget bestånd. Det skulle naturligtvis också gynna författarna och förlagen. Alltså: en större budget för inköp.

Digital litteratur och läsning

Det är positivt att *Den femte statsmakten* i kapitel 12 uppmärksammar behovet för folkbiblioteken att få tillgång till öppet tillgängliga publiceringar

av forskningsresultat t.ex. via Libris. I kapitel 15 nämns också frågan om de digitala inlåsningsarna. Vi vill här förtydliga problemet.

I kapitel 7 diskuteras inte de begränsningar som följer av att t.ex. digitala böcker och tidskrifter inte går att fjärrlåna. Frågan kommer upp i kapitel 11 och då avses universitetsbiblioteken. Allmänheten och författare på orter utan universitet/högskolor är beroende av att kunna fjärrlåna sakprosa, akademiska läroböcker och utgivna forskningsresultat. Dessutom fjärrlånas en mängd skönlitteratur mellan folkbiblioteken. Fjärrlån är en viktig fråga även för folkbiblioteken.

En fråga som bara flyktigt berörs i kap. 11 gäller de olika vetenskapliga disciplinernas behov och syn på digitaliseringen av forskningsbiblioteken. Naturvetenskaperna använder i stor utsträckning litteratur och artiklar i digitalt format vilket har drivit på högskole- och universitetsbibliotekens ökade digitalisering generellt. Särskilt anmärkningsvärt är det när ett humanistiskt bibliotek, som det på slaviska institutionen vid Stockholms universitet, systematiskt avskaffar tryckta böcker. Alla nya inköp ska där enbart gälla digitaliserade böcker. Observera att det handlar om forskningsområden där den tryckta boken dominerar. Inom humaniora och samhällsvetenskap lever fortfarande traditionen att både läsa och skriva texter i fysiskt format. **Frågan kan ställas:** Är det kvalitet att den ökade digitaliserings-kulturen kan innebära problem för vissa forskningsområden där forskarna tvingas leta efter fysiska böcker inom landet och/eller söka sig utomlands för att skaffa egen litteratur på området?

Skillnaderna i att läsa digital text respektive tryckt blir inte belyst i rapporten. Det framgår, i en artikel om de senaste 25 årens forskning, att det finns skillnader som har betydelse vad avser att läsa digitalt versus tryckt bok. När det gäller korta texter, en sida eller högst 500 ord, betyder medievalet inte något för förståelsen av texten. Den digitala läsningen kan också ge en allmän uppfattning om textens huvudbudskap. Däremot är den tryckta texten överlägsen när det handlar om att komma ihåg detaljer och återge en fördjupad förståelse av texten. Det är speciellt vid skrollningen av den digitala texten som läsaren tappar fokus. Inte heller bidrar bilder eller textanimationer i den digitala texten till större förståelse av textens innehåll. Dessa resultat är viktiga att ta hänsyn till i olika sammanhang t.ex. vid PISA-undersökningarna som bygger på digital läs- och skrivkunnighet.²

²Singer, L.M. & Alexander, P.A. (2017)

I en norsk undersökning klarlades att den digitala läsningen inte ger läsaren den stimulus som en tryckt bok ger när vi håller i den, bläddrar bland sidorna osv. Skärmen är stum och den enda stimulans som finns innebär att klicka sig fram i texten eller arbeta med musen. Den fysiska injektion som den tryckta boken innebär bidrar till nöje och bättre läsning.³ Resultaten betyder inte att det digitala läsandet eller digitaliseringen i sig står i motsats till den tryckta texten. I stället kompletterar de olika medierna varandra. **Frågan kan ställas:** Utifrån de senaste forskningsresultaten behöver diskussionen om digitaliseringen nyanseras. En viktig uppgift är att visa på fördelarna med den tryckta texten. Det finns bibliotekarier som hävdar att intresset för den tryckta boken ökar bland barn eftersom de redan tillbringar så mycket tid vid skärmen. Läsning i en tryckt bok ger ett slags ro som barnen finner positiv. Det kan också bidra till att öka koncentrationsförmågan. Gymnasielärare i Finland skriver på insändarsidorna hur läs- och skrivkunnigheten i den finska skolan, som i PISA-mätningarna visat sig vara bland världens bästa, sjunkit sedan 1990-talet. Till det bidrar ett minskat antal undervisningstimmar men också det ökade användandet av digitala medier.

Bibliotekersättningen

SFF vill slå vakt om bibliotekersättningen. Vi stödjer inte rapportens resonemang som har ett vinklat sätt att resonera om systemet. Vi välkomnar en genomlysning men vill samtidigt betona att litteratur av olika slag påverkar varandra i ett kretslopp. Stipendierna är viktiga också för barnboksförfattare, där långtifrån alla är storsäljare. Vi vill naturligtvis även att exempelvis poeter ska få stipendier, eftersom de med sitt arbete tänjer litteraturens gränser på ett sätt som bidrar till att även barn- och ungdomslitteraturen utvecklas. **Frågan kan ställas:** Om systemet med bibliotekersättning ska ändras behöver det göras med stor omsorg för olika författares och översättares villkor och i samarbete med författarna och översättarna.

Universitets- och högskolebibliotek lånar ut allmänlitterära författares och översättares böcker utan att bibliotekersättning utgår. Dessa bibliotek är undantagna från biblioteksverksamheter som utgör underlag för bibliotekersättning. **Frågan kan ställas:** Är det rimligt att allmänlitteratur lånas ut så att säga gratis på universitets- och högskolebibliotek och att

³ Mangel, Anne (2008)

författarna och översättarna blir utan ersättning? Det anser inte SFF.

Bibliotekszersättningen utgör ett omistligt komplement till försörjningen för många författare och översättare och är en tillförsäkras om att det skapas ny litteratur till bl.a. bibliotekens utlåning. Vi vet inte hur framtiden gestaltar sig beträffande bibliotekszersättningen. Både den fysiska utlåningen och e-utlåningen går ned. På högskole- och universitetsbiblioteken övergår man successivt till e-resurser. Internationell forskning visar att läsare helst väljer fysisk bok som alternativ mellan e-bok och fysisk bok. **Frågan kan ställas:** SFF har i depeschen till NBS lyft fram att det nu finns ett utomordentligt tillfälle att undersöka hur utformningen av en framtida bibliotekszersättning kan komma att påverka bibliotekens tillförsel av ny litteratur såväl på de officiella språken i Sverige som i översättning till andra språk. **Frågan kan ställas:** Ett demokratiskt öppet samhälle är beroende av att professionell litteratur skapas inom alla genrer och att litteraturen görs tillgänglig för alla oberoende av ålder. SFF anser att, vid sidan om bibliotekszersättningen, ett utvecklingsbidrag till litterärt skapande behöver tillskapas både lokalt och nationellt för att stimulera författare, översättare och dramatiker att gemensamt och enskilt och från olika genrer samarbeta och skriva fram ny litteratur. Andra konstområden har redan dessa förutsättningar som en motor för att skapa utveckling. **Frågan kan ställas:** NBS ska bygga på långsiktig vilja att behålla och utveckla bibliotekszersättsamheten i Sverige, där biblioteken ska vara en samlingspunkt med litteraturen i fokus. Samtidigt är det också ett rum för samtal och därmed en central byggsten i vår demokrati, står det vidare. SFF anser att en sådan kvalitativ målsättning också måste innebära att författarna, översättarna och dramatikererna får bättre förutsättningar att bidra till och medverka i den utvecklingen.

Vänliga hälsningar

Gunnar Ardelius
Ordförande Sveriges Författarförbund

Madeleine Hjort
Ordförande
Biblioteksrådet Sveriges
Författarförbund

Referenser

Mangen, Anne (2008) "Hypertext fiction reading: haptics and immersion" in *Journal of Research in Reading* Vol. 31, nr 4, 2008, pp 404-419

Singer, L.M. & Alexander, P.A. "Reading on Paper and Digitally: What the Past Decades of Empirical Research Reveal" *Review of Educational Research* 2017 Vol. 87, issue 6, pp 1007-1041). *Tolv minoritetsröster om biblioteken* (2016) Sveriges Författarförbund/Tuija Nieminen Kristofersson
[http://www.forfattarforbundet.se/wp-content/uploads/2013/06/12-Minoritetsr%C3%B6sterSept 2016.pdf](http://www.forfattarforbundet.se/wp-content/uploads/2013/06/12-Minoritetsr%C3%B6sterSept%202016.pdf)